

Forord: Psykoanalysens ni liv

Psykoanalysens status har altid været prekær, særligt i forhold til videnskaben og filosofien, og med jævne mellemrum erklæres psykoanalysen ganske enkelt for død. Alligevel bliver den ved med at vende tilbage. Hver eneste gang, psykoanalysen erklæres død, senest f.eks. i *Psykoanalysens sorte bog* (les arènes 2005), er det som om, den stædigt finder et nyt momentum. Galilei fastholdt over for sin samtids kardinaler, at jorden bevæger sig rundt om solen, og således fastholder psykoanalytikere overfor filosoffer og psykologer, at det ubevidste eksisterer, eller rettere *insisterer*. Måske er det netop på kanten af den etablerede videnskab, som en evig Galilei, at psykoanalysen fungerer bedst? Den er netop ikke en substantiel teori, der angiver bestemte biologiske eller psykologiske egenskaber for selvet, men mere en påmindelse om og undersøgelse af, at selvet aldrig bliver sig selv, at selvet, kulturen og samfundet bliver ved med at indeholde noget, som forstyrrer, og som kræver, at vi gentænker det. På denne måde, som et spøgelse, der bliver ved med at hemsøge, fungerer psykoanalysen stadig i dag, og måske mere end nogensinde, som inspiration for en lang række kulturanalytiske, psykologiske, terapeutiske, sociologiske, pædagogiske, samtidsdiagnostiske og æstetiske discipliner.

Psykoanalysens sejlivethed blev artikulert i konferencen “Psykoanalysens ni liv. Klinikken, kulturen og universitetet”, der blev afholdt den 12.-13. december 2014 på DPU, Danmarks Institut for Pædagogik og Uddannelse, i Emdrup. Anledningen for konferencen var ikke et forsvar for psykoanalysens relevans, snarere en undersøgelse af det faktum, at vi *er* mange, der stadig finder den interessant, og hermed også en slags undersøgelse af, hvorfor og hvordan psykoanalysen er interessant som en størrelse, der huserer både i den kliniske praksis, i kulturanalysen og på universiteterne. Ved samme lejlighed blev *Selskab for teoretisk psykoanalyse* stiftet som en organisation, der i de kommende år skal bære dette fokus videre. Det tidskrift, du sidder med i hænderne, er det første skriftlige udkomme af selskabets aktiviteter. Tidskriftet er tænkt som en åben platform for diskussioner af, om og med psykoanalysen, dens historie, teori og metoder, og som platform for konkrete psykoanalyser af selvet, kulturen, videnskaben osv., fra klinisk baserede overvejelser til vilde interventioner i samfundsmæssige kontekster. *Lamella No. 1* er i praksis blevet til som en opsamling på konferencen på DPU.

Så hvad er det, psykoanalysen kan? Hvad er det for en viden, den producerer? Hvordan kan den skabe analyser af ikke blot neurotikerens tale på briksen, men også indonesiske bødlers praleri, Coca-Cola-reklamers slogans, konceptet danskhed i byen Elk Horn og den kapitalistiske diskurs? Har psykoanalysen overhovedet et genstandsfelt, eller er det netop fordi, den *ikke* har et, at den vedbliver med at stimulere såvel kliniske praktikere som filosoffer, kulturteoretikere og samfundstænkere? Psykoanalysen kræver konkret erfaring med patologier, det vil sige med analysander og patienter, og den kræver samtidig, som Freud selv fremhævede, en dannelse udi alle livets og kulturens facetter. En neurose er ikke blot et individuelt problem, men en knude, som er dannet af individets indskrivning i (og modstand mod) kulturen, og derfor handler psykoanalysen netop om “komplekser” i denne brede, men måske lidt oversete forstand. En analytiker må være bredt informeret, en kender af sin samtid, af sin tids videnskab, kunst, kultur, debatter osv.

Genstandsfeltet for vores analyser er med andre ord både sygehistorier fra klinikken *og* alskens udsagn og fænomener i samfundet, kunsten og kulturen. At sigtet er “teoretisk psykoanalyse”, som det hedder i undertitlen på tidsskriftet, skal således også forstås som en bred samlebetegnelse for alt det, man egentlig kan med psyko-

analysen. Det ubevidste, psykoanalysens vigtigste begreb, må konstant (gen)findes, og prædikatet “teoretisk” skal derfor slet ikke ses i modsætning til “praktisk” eller “konkret”. Tværtimod er det vores intention at vise, hvordan psykoanalysens teoretiske begreber lever af konstant at blive eksemplificeret og bragt i spil i konkrete analyser.

Dette er netop emnet for bogens første artikel “Psykoanalysens eksempel – Om Slavoj Žižeks metode” (s. 15). BRIAN BENJAMIN HANSEN argumenterer for, at psykoanalysens teori slet ikke kan adskilles fra det materiale, den teoretiserer over. Når Žižek analyserer – og det vil også altid sige *eksemplificerer* – nøjes han aldrig med at applicere den anvendte teori på sit materiale; han *implicerer* den. Han bruger således ikke kun Lacans begærsteori til at forklare Kinderægget; Kinderægget bruges også til at forklare Lacans begærsteori – måske endda bedre end Lacan selv. Eksemplet *illustrerer* ikke blot teorien; det fungerer (også) som afsæt for en videretænkning af teorien. Uanset om der er tale om en sjofel vits, en David Lynch-film eller fænomenet Elk Horn (Hansens eget eksemplariske eksempel), udtrykker det altid mere end det, der var intentionen. Der er sagt med Hansens lacanianske parafrasering altid noget i eksemplet, som er mere end eksemplet – en merbetydning, som truer med at underminere det, der skulle eksemplificeres. Žižeks brug af eksempler er således ikke idealistisk, men *materialistisk*. De henviser ikke til en imaginær idé, men peger på den reelle materialitet, som underminerer eller overtrumfer idéen.

En lignende dekonstruktion af skellet mellem teori og praksis plæderer HENRIK JØKER BJERRE for i “Analysens afslutning. Fra Freud til Lacan” (s. 31). Hvor Freud definerede analysens afslutning som en *enten* rent praktisk, i betydningen pragmatisk beslutning om at styrke jeg’et *eller* en rent teoretisk, i betydningen hypotetisk idealtilstand, som analysanden kun kunne stræbe efter i én lang (dårlig) uendelighed – foreslår Bjerre, i forlængelse af Lacan, at anskue analysens afslutning som et *både* praktisk *og* teoretisk anliggende: en “praktisk handling”, der “får sin egen teoretiske retfærdiggørelse” af analysanden (s. 39). I en sådan optik er analysandens accept af sin fundamentale decentring ikke blot udtryk for en passiv kapitulation; den er også forudsætningen for, at analysen rent faktisk eller rent *praktisk* (nu i ordets kantianske betydning) kan finde sted

“som en handling, der ændrer selve grundlaget for det, der fik mig til at gå i analyse” (s. 37). Først når man accepterer eller rettere *tror* på forandringens mulighed, bliver man med Bjerres ord “i stand til at forholde sig på en ny måde til det, man allerede var” (s. 35). Ens erkendelse af, at analysen *ikke* lader sig afslutte, bliver på dialektisk vis forvandlet til netop den erkendelse, der muliggør, at analysen *kan* afsluttes.

Fra psykoanalysens eksempel og afslutning bevæger vi os videre til psykoanalysens begreb om det reelle, som det kommer til udtryk i Joshua Oppenheimers dokumentarfilm *The Act of Killing* – en art “reelistic” rekonstruktion af en flok (eks)bødleres medvirken i massedrab under militærkuppet i Indonesien i 1965. I artiklen “Pral og tavshed – At tage ved lære af det reelle...” (s. 43) viser KIRSTEN HYLDGAARD, hvordan bødlernes demonstrative pral over de grusomme mord, de begik, fremstår som et imaginært forsvar mod det reelle. Det er artiklens paradoksale (og uhyggelige) pointe, at netop praleriet, i sin karakter af forsvarsmekanisme, får bødlerne til at fremstå som mennesker og ikke blot som bestialske massemordere. De er, med Hyldgaards formuleringer, ikke blot instrumenter for den store Anden (det indonesiske regime anno 1965), ikke blot banalt onde dræbermaskiner, som restløst identificerede sig med deres symbolske mandat (deres *licence to kill*). De er også subjekter, der på et mere eller mindre (u)bevidst plan anerkender det universelle imperativ om ikke at slå ihjel. Bag de imaginære parader – det højrostedede praleri og den til tider larmende tavshed – anes et etisk subjekt.

At der omvendt findes tilfælde, hvor en styrkelse fremfor svækkelse af det imaginære er at foretrække, plæderer KATRINE ZEUTHEN for i sin artikel “Kan man forstå infantil seksualitet uden en teori?”, der angår relevansen af Jean Laplanches forførelsesteori i det kliniske arbejde med børn, der (muligvis) har været udsat for seksuelle overgreb. At enhver teori kan siges at være et forsvar mod det reelle, benægter Laplanche ikke. Tværtimod. Hvad der ifølge Zeuthen udmærker hans teori, er netop hans insisteren på det ubevidstes forpurring af enhver påstand om teoretisk objektivitet. Denne indsigt bliver særligt påtrængende i det kliniske arbejde med børns traumer – et arbejde, hvor den voksnes egen infantile seksualitet melder sig på en for barnet gådefuld og (derfor) forførende måde. I arbejdet med traumatiserede børn er det således ikke nok

bare at lytte til barnet; vi skal med Faimbergs ord også “lytte til vores egen måde at lytte på” (s. 73). Og så skal vi invitere barnet til at deltage i en betydningsskabende proces, så det traumatiske overgreb, der har fundet sted, også får et sted at være i barnets bevidsthed. At denne proces i sig selv kan være forførende, er Laplanche ikke blind for. Men den er i modsætning til den perverse forførelse snarere udtryk for en “human forførelse”, hvor forførelsen finder sted på barnets præmisser.

Fra Zeuthens overvejelser over voksen-barn-relationen i klinikken bevæger vi os videre til NICOLAI VON EGGERS’ udlægning af Lacans diskurser i det neokapitalistiske samfund – en bevægelse, der på det teoretiske plan går fra Laplanche til Lacan eller rettere “Lacan med Marx”, undertitlen på von Eggers’ artikel “Kapitalen og den kapitalistiske diskurs” (s. 76). I artiklen argumenterer von Eggers for, at den kapitalistiske diskurs, sådan som Lacan skitserer eller rettere “mathématiserer” den i årene 1969-1972, hverken skal læses som en femte variation over det “normalneurotiske” diskurs-hjul eller som den første diskurs i et helt nyt diskursunivers. Den er snarere, hævder Von Eggers, en pseudodiskurs eller en “ideologisk diskurs”, der udtrykker en form for falsk bevidsthed. Det, den skitserer, er ikke så meget et socialt bånd mellem mennesker, som et økonomisk bånd mellem mennesker og varer – heraf relevansen af at læse Lacans “discours capitaliste” med Marx’ *Das Kapital*.

Det marxistiske spøgelses genkomst i den neolacanianske tænkning er også anledningen til SØREN MADS MAUS genlæsning af freudomarxismen (s. 102), en teoretisk retning, der var ligeså ‘in’ i 60’erne, som den er ‘yt’ i dag. “Hvad gik galt?”, spørger Mau, idet han undersøger, om ikke der alligevel skulle være et overset potentiale for subversiv kapitalismekritik at hente i værker af freudomarxismens hovedtænkere Wilhelm Reich, Erich Fromm og Herbert Marcuse. Men det er småt med gevinster. “Freudomarxisme” lyder godt i Maus ører – bare ikke når den “Freud”, der abonneres på, er den egopsykologiske Freud, eller når den Marx, der henvises til, er en overoptimistisk Marx, der forudser klasseantagonismens ophævelse. Det, der skurrer i Maus ører, er ikke kombinationen af Freud og Marx, det er snarere freudomarxisternes læsning af Freud og Marx. Deres ideal om et overjægsbefriet nydelsessamfund, hvor alle kan realisere sig selv, er ikke udgangspunkt for en kritik af kapitalismen, snarere vand på kapitalismens mølle. “Derfor er opgaven for

os i dag at være mere freudomarxistiske end freudomarxisterne selv” (s. 103), proklamerer Mau og mener hermed mere freudo-*lacanian-*ske og mere *nymarxistiske* i *althussersk* forstand.

Umiddelbart kunne freudomarxisternes nydelsesutopi synes at være helt i tråd med Lacans begærsetik – en etik, der som bekendt formuleres som et spørgsmål om “ikke at vige tilbage for sit begær”. Hvad Lacan, i modsætning til freudomarxisterne, har blik for, er, at pligten til at nyde og nydelsen ved at gøre sin pligt egentlig bare er to sider af samme sag, nemlig overjeget. Både når overjegets imperativ er “Nyd!”, og når det er “Yd!” – både når det siger “Chillax!” og “Arbejd, arbejd!” – er det belastende, ja, en ubehagelig byrde. I sin artikel tager STIG SALLING konsekvenserne af denne indsigt, idet han insisterer på, at Lacans etos ikke skal opfattes som en opfordring eller en handlingsanvisning, men som et spørgsmål: “Et spørgsmål om etik”, som det hedder med titlen på Sallings artikel (s. 123). Der er tale om en etik, hvis grammatiske modus hverken er imperativ eller indikativ, men interrogativ. Lacan skriver ikke “Handl i overensstemmelse med dit begær!” eller beskriver, hvordan man handler i overensstemmelse med sit begær. Han *spørger*: “Har du handlet i overensstemmelse med det begær, der hjemsøger i dig?” For Salling er det netop etikkens interrogative karakter, der forvandler overjegets påbud om “ikke at vige tilbage for sit begær” til et etisk spørgsmål om ikke at vige tilbage for begærets gåde.

Begærets karakter af gåde synes på mange måder at være fortrængt eller rettere fornægtet i det kapitalistiske samfund – dét i en sådan grad, at nogle lacanianere i dag taler om et ikke normalneurotisk, men normal*perverst* samfund. For den perverse er begæret netop ikke en gåde. Spørgsmålet *Che vuoi?* melder sig aldrig. Den perverse ved godt, hvad han vil. Det fortæller reklamerne ham, for så vidt de kan sættes i den Andens sted. Og det kan de tilsyneladende. Dette er i hvert fald grundpræmissen for JAKOB ROSENDAL i hans artikel “Fra neurotisk til pervers reklame” (s. 133). I artiklen viser Rosendal, hvordan forskellige Coca-Cola-reklamer i det 20. århundrede og frem til i dag kan siges at illustrere eksistentialskiftet fra neurotisk til pervers. Reklamerne nøjes ikke længere med at fortrænge den Andens mangel, de *fornægter* den. Og dét er *perverst*.

For Lacan er den Anden ikke bare fundamentalt manglende. Den Anden (for den Anden) findes slet ikke. At den så alligevel fungerer, er persionen et godt eksempel på. I artiklen “Lacans onto-

logi(er)” (s. 160) ophæver KASPER PORSGAARD NIELSEN Lacans berømte negationer, idet han argumenterer for, at den Anden faktisk findes (som en symbolsk funktion), at Kvinden findes (som en unær instans); ja, selv det seksuelle forhold findes ifølge Porsgaard (i kærlighedens kontingente struktur). Om end Lacan selv hævdede, at han var antifilosof, er hans tænkning – herunder hans tænkning af væren eller mangel på samme – åbenlyst inspireret af en lang række store filosoffer. I artiklen redegør Porsgaard for de væsentlige filosofiske inspirationskilder for Lacans skiftende “ontologi(er)” – fra hans fænomenologiske tænkning af imaginær væren til hans formalistiske tænkning af reel væren.

Med til Lacans lange liste over såkaldt ikkeeksisterende fænomener hører det ubevidste. Dets status er, som Lacan skriver et sted, ikke ontisk, men etisk; det eksisterer ikke, men det insisterer. Og det *taler*. Freuds etiske gestus bestod i, at han gav sig til at lytte til denne mere eller mindre rablende tale. I artiklen “Det ubevidste er et sprog. Jo vist – men hvilket sprog?” (s. 173) diskuterer JUDY GAMMELGAARD det ubevidstes status i henholdsvis Lacans og Laplanches tænkning. Udgangspunktet for diskussionen er Laplanches anfægtelse af den i titlen parafraserede Lacan-aforisme, at “det ubevidste er struktureret som et sprog”. Ifølge Laplanche er det ubevidste ikke sprogligt, men tingsligt (*tingsligt* på samme måde, som objekt lille *a* kan siges at være *reelt* i Lacans terminologi). For Lacan er det reelle imidlertid ikke ækvivalent med det ubevidste, snarere *årsag* til det ubevidste. Det ubevidste taler. Men denne tale har sin egen grammatik, hævder Gammelgaard. Heraf hendes fokusering på Freuds begreb om “primærprocesserne”. De logiske principper, som strukturerer det (sekundærprocessuelle) normalsprog, ophæves i det (primærprocessuelle) drømmesprog – der er hér ingen årsagsfølge eller rækkefølge, ingen sproglige modstillinger eller hierarkiske opstillinger. Alt melder sig i én lang parataktisk ordstrøm. I klinikken og kunsten kan associationsstrømmen få frit løb. Men hvad med på universitetet? Kan det ubevidste få ørenlyd sådan et sted? Kan det overhovedet komme på tale?

Ifølge psykoanalytiker TINE BYRCKEL, bogens sidste skribent, er svaret nej: Den universitære diskurs er en dogmediskurs, og psykoanalysen kan ikke overleve et sted, hvor dogmer forveksles med sandhed, og videnskab med viden. “En kat har ni liv – og så heller ikke flere”, konstaterer hun i sin artikel “Den sidste kat lukker og

slukker” (s. 187). At det så alligevel ikke ser helt sort ud for psykoanalysen – at den vedbliver at hjem søge forskere og studerende på universiteter verden over – antydes i artiklens undertitel “Psykoanalysen som hysterisk symptom for den universitære diskurs”. Når den “hysteriske” forsker kan siges at være særligt disponeret for psykoanalysen, er det netop fordi, den er en tænkning af “det”, vi ikke kan vide noget om, “det” der gør, at vores viden kommer til kort. Hvad psykoanalysen tilbyder, er ikke en videnskabelig viden, men en “*sçavoir*”, Lacans neologisme for den form for “viden”, der (bogstaveligt) har ladet sig gennemtrænge af det ubeskrivelige “ça” eller *je-ne-sait-quoi*, som refererer til det reelle. Byrckels artikel kan i sig selv siges at være en performativ illustration af denne *sçavoir*. Artiklen, der er en halvt transskriberet, halv memoreret udgave af det “paper” eller rettere den papirlap, hun støttede sig til under den omtalte konference, er skrevet i en demonstrativ uakademisk, man fristes med Lacan til at skrive “lingvysterisk” stil – en stil, der med sine parataktiske sætningskonstruktioner er et studie i det primærprocessuelle princip, Gammelgaard henviser til i sin artikel. Ikke kun i sit indhold, men også i sin form artikulerer artiklen en kritik af den akademiske diskurs. For så vidt er artiklen også en kritik af vores teoretiske selskab. Ifølge Byrckel er psykoanalysen ikke en teori, man tilegner sig på universitetet; den er en erfaring, man gør sig på briksen. At der så alligevel kan finde psykoanalytisk tænkning sted i et universitetsauditorium, er Byrckels eget “paper” et bevis på. At der også findes erkendelsespotentialer i sammentænkningen af psykoanalysen med andre filosofiske, æstetiske og samfundsvidenskabelige fagdiscipliner, skulle nærværende udgivelse gerne være et bevis på. For så vidt psykoanalysen betragtes som et symptom i den universitære diskurs, så har vi hér forsøgt at identificere os med dette symptom, at gøre det til et lacaniansk “sinthom”, om man vil, en kat med evigt liv.

God læselyst!